

FARKAS JULIANNA

Két korszak határán. Dante 700

1. Bevezetés

Azt mondják, a középkor Firenzében, a Ponte Santa Trinitá-n ért véget. A történet szerint, amikor Dante rálépett a hídra, még középkor volt, útközben megpillantotta Beatricét, akivel első pillantásra szerelembe esett, megfogant benne egy szonett, és mire átért a hídon, beköszöntött a reneszánsz. Igazából érdektelen, hogy ez így történt-e vagy sem, de kiválóan szimbolizálja a két korszak határát. Jelképezi az átmenetet a régeből az újba, a középkorból a reneszánszba. Akár így volt, akár nem, beköszöntött az „újjászületés”. Dante és szülővárosa, Firenze, vagy, ahogy akkor ők mondták, Fiorenza, az új kor, a reneszánsz szülőhelye és bölcsője lett. Kereken hétszáz esztendeje, 1321. szeptember 14-én távozott el az élők sorából. Ekkor már 15 éve száműzetésben élt, távol szülővárosától. Az utolsó három évet barátja, Guido Novello de Polenta vendégeként, Ravennában töltötte. Itt érte utol a halál, itt helyezték örök nyugalomra a Szent Ferenc székesegyház oldalkápolnájában. Sírfeliratát Giovanni del Virgilio, bolognai mester fogalmazta meg, amelyet Dante első életrajzírója és legfőbb rajongója, Giovanni Boccaccio is megemlít:

*„Itt nyugszik teológus Danténk, sok tudománynak
Bölcsé, amennyit csak a dicső filozófia átfog,
Díszé a Múzsáknak, népünk szerzője, kegyeltje.
Nagy híre, íme, az égbolt pólusait veri büszkén.
Kettős kardja halottak s élőknek birodalmát
Szabja: világi e dal, de tudós s szépritusú úgyszint.
Végre mezőnket múzsafi pásztori sípja dalolja:
Szállna a dal derűsen, de elmetszi a Párka.
Hálátlan s bús volt a Firenze teremte gyümölcs is,
Költőjének száműzetést nyújtott a kegyetlen.
Guido Novello Őt kebelére fogadta, Ravenna
Hős fejedelme, a jámbor város nagy örömére.
Krisztus után ezer év s háromszáz, meg huszonegy telt
Szeptember idusán, hogy visszafogadta a csillag.”
(Kardos, 1963, p. 56)*

Írásom célja kettős: megemlékezni a jeles évfordulóról, illetve Dante életművének azokat az aspektusait bemutatni, amelyek már kifejezetten a reneszánsz, a humanizmus jegyeit viselik. Mielőtt azonban belekezdenék, szeretnék néhány fontos életrajzi mozzanatot is megosztani, kihangsúlyozni, amelyeket különösképpen érdekesnek találtam és amelyek alátámasztják a tanulmány fő célkitűzését.

2. Dante élete, személyisége

A leghitelesebb adatokat valószínűleg Boccacciótól tudhatjuk meg, aki nyolc éves volt a költő halála idején, tehát gyermekéveinek néhány esztendejében kortársa volt Danténak. A Dekameron szerzője Dante életrajzában egy Cacciaguida nevű vitéz és eszes lovagra, pontosabban az ő feleségére hívja fel a figyelmet, aki Aldighieri lány volt. „Mivel pedig az asszonyok szívesen elevenítgetik föl gyermekeikben a saját őseik nevét, az anya az egyik fiúnak az Aldighieri nevet adta, miből a D betű elhagyásával utóbb az Alighieri név keletkezett.” (Kardos, 1963, p. 44.) Majd jóval később hozzáteszi: „a költőnek a szent keresztségben a Durante nevet adták, azonban betűket kihagyva, a kedveskedő beszédmodornak megfelelően Danténak hívták.” (Kardos, 1963, p. 84.)

A Dekameron híres írója arról is beszámol, hogy milyen csodás események előzték meg a nagy költő születését, amelyek már előrevetítették az eljövendő nagyság dicsfényét. A történet szerint a poéta édesanyja terhessége alatt álmot látott, melyben „magát egy igen magas babérfa tövében kristálytiszta forrás mellett vélte látni, amint ott egy fiat szült, aki – úgy tetszett neki – jobbadán a babérfáról lehulló bogyókkal táplálkozott s szomjúságát a mondott forrás vizével csillapította.” (Kardos, 1963, p. 76.) Régi szimbolikáról van szó, hiszen az ókorban a babér a fény és a művészetek istenének, Apollónnak volt a szent növénye, mivel a mítosz szerint az isten szerelmétől üldözött Daphné babérfává változott. Apollón végül mégis megszerezte magának Daphnét, hiszen az ő leveleivel övezte homlokát, ahogy a koszorús költőket is ünneplik, amelyet Sandro Botticelli közismert Dante portréján is láthatunk.

1. kép: Dante portréja (Botticelli, 1495 körül);

Forrás: <https://litera.hu>

Boccaccio valószínűleg soha nem láthatta Dantét, de miközben az életrajzához anyagokat gyűjtött nagyon sok emberrel beszélt, aki igen, és ennek alapján így írta le a külsejét: „Költőnk tehát közepes termetű volt, java korán túl pedig valamennyire hajlottan járt, mindazonáltal léptei méltósággal teljesek és ugyanakkor szelídek is, mindig a legtisztesebb ruha volt rajta, ami komolyságához illett. Arca hosszúkas, orra sas, szeme inkább nagy, mint kicsiny, állkapcsa erős, az alsó ajka a felsőtől valamivel előbbre állott, arca színe barna, haja és szakálla sűrű fekete és kondor, tekintete örökké mélabús és tünődő.” (Reynolds, 2008, p. 20.)

Személyisége nagy kontrasztokat rejt: „egyfelől realista volt, földhözragadt és érzéki, másfelől erényes, idealista és látomásos.” (Reynolds, 2008, p. 38.) Mikor idealizált szerelme, Beatrice elutasítja, egészen összeomlik: „Szobája magányába menekült, végigfeküdt az ágyon és zokogva aludt el, akár egy megvert kisgyerek.” (Reynolds, 2008, p. 45.) Boccaccio leírása szerint ugyanakkor „büszke lelkületű volt és fölöttébb ingerlékeny [...]. Jellemző továbbá csodás önérzete [...]. Aztán, ha költőnk balsorsában béketűrő volt is, egyben roppant türelmetlennek bizonyult. [...] Annyi erény, annyi tudomány ellenére, amennyit e bámulatatos költőről kimutattam, nemcsak fiatalságában, hanem érettebb korában is tág teret talált benne a bujálkodó testi kívánság.” (Kardos, 1963, p. 68-69.) Ezek után Boccaccio hosszadalmasan röstelkedik ezen kijelentések miatt és a költő túlvilági bocsánatáért esedezik.

Dante tudásvágya kiapadhatatlan volt, éjjel-nappal kutakodott, olvasott, huzamosabb időt töltött Bolognában és a párizsi Sorbonne egyetemen. Elsősorban filozófiai, történelmi és teológiai tanulmányokat folytatott és gyakorta vett részt nyilvános vitákon. (Kardos, 1963) Bologna, Európa legrégebbi egyeteme, híres jogi központ is volt, ahol számos művészi és tudományos kapcsolatot alakított ki. „Dante tanúja lehetett itt, hogy miként hagyományozódnak át a római civilizáció elvei az ő zűrzavaros és zaklatott korára.” (Reynolds, 2008, p. 82.)

Ahogy Dante másik életrajzírója, Fra Giovanni da Serravalle fogalmaz: „baccalaureus is lett a párizsi univerzitáson [...]. Olvasta a Bibliát, megfelelt az összes doktoroknak, ahogy ott szokás, s minden vizsgát letett, amit kellett, hogy a Szent Teológiában doktorrá avassák.” (Kardos, 1963, p. 96.) Párizsban volt lehetősége Aquinói Szent Tamás Arisztotelész előadásait is látogatni. Ezek hatása Dante gondolkodására nézve jól nyomon követhető. (Reynolds, 2008)

Tehetségének és megszerzett tudásának, műveltségének köszönhetően Dante igazi polihisztor lett, a szó majdani, reneszánsz értelmében. Családjá lett, feleségül vette Gemma Donatit és három gyereket nevelt családapaként. (Hamar, 1998) Költőként verseket írt, filozófus és teológus volt. 1289-ben katonaként részt vett az arezzói ghibellinek elleni campaldinói csatában, ahol a firenzei lovasság első soraiban harcolt vitézül. A közéletben is kipróbálta magát. Több firenzei tanácsba választották be, majd prior lett és 1300. június 15-től augusztus 15-ig ő irányította szülővárosa közéletét. (Kardos, 1963) Ám végül éppen ez, vagyis a politikai szerepvállalása okozta a vesztét.

3. Történelmi háttér: a korabeli Firenze

Dante idejében Firenze lakossága mintegy 70 ezer fő volt, vagyis az akkori Európa egyik legjelentősebb városának számított. (Kardos, 1963) Már ott magasodott a Dóm, a Santa Maria del Fiore székesegyház, bár még hosszú idő telt el, amíg elnyerte a végleges formáját. Csaknem másfél évszázad múlva (1465) Domenici di Michelino Dantéről festett képe is rákerült a katedrális falára, melyen a költő kezében tartja főművét, az Isteni Színjátékot. A festményen Dante balján az élet, azaz a Dóm, jobbjaival a Purgatórium felé mutat.

A katedrálissal szemközt a Battistero, a Szent János Keresztelőkápolna áll, ahol Dantét is megkeresztelték, így bizonyára volt alkalma jó néhányszor megtekinteni színes mozaikjait, igen érzékletes és hátborzongató Pokol ábrázolását, amely nyilvánvaló inspirációt adott az Isteni Színjátékhoz. (Reynolds, 2008.)

A Battistero mozaikjai a Pokol, a Purgatórium és a Paradicsom vízióit vetítették az emberekre, az Utolsó Ítélet borzalmait, a Sátán bűnösöket elnyelő három száját a tekergőző kígyófe-

2. kép: Dante portréja (Michelino, 1465);

Forrás: <https://www.universiteitleiden.nl>

jekkel. A freskók, a mozaikok, a prédikációk, az utcai színjátékok minduntalan a gyehennai büntetések groteszk és kegyetlen képeivel fenyegették az utca emberét.

3. kép: Lucifer (Torriti, 1285-1295);

Forrás: <https://www.civico20news.it>

Ugyanakkor Firenze a nagyvárosi lét minden gyönyörűségével is kecsegtetett. Dino Compagni, firenzei krónikás így ír a városról: „levegője erőt adó, népe jó modorú, asszonyai szépek és jól öltözöttek, pompás házait kiváló mesteremberek díszítették, s különbözik Itália minden más városától. Közeli és távoli vidékekről egyaránt eljönnek meglátogatni, nem a szük-

ségtől hatva, hanem számos mesterségtől és épületeinek díszes szépségétől vonzva.” (Reynolds, 2008, p. 34.)

Fiorenza ezekben az időkben kifejezetten kedvelt turisztikai desztináció lehetett, ahol egymást követték a színes felvonulások, ünnepek, fesztiválok és körmenetek, a szárazföldön és az Arno hullámos vizein egyaránt. A kereskedelem egyik legfontosabb központja lett, köszönhetően a felhalmozott gyapjúnak, selyemnek, a parfümök alapját képező keleti illatoknak és fűszereknek. A kézművesek céhekbe tömörültek, melyek közül az Arte della Lana, azaz a gyapjúkereskedők érdekvédelmi szervezete volt a leggazdagabb és legbefolyásosabb, olyannyira, hogy helyet kaphattak a város kormányzásában is. (Reynolds, 2008) Fejlődésnek indult a bankszektor is, amely majd a reneszánsz idején, a város vezető családjának, a Medicieknek köszönhetően virágzik fel igazán egész Európa-szerte, különösen Cosimo de Medici zsenialitása folytán. (Farkas, 2009)

„Ekkor épül a Santa Croce, az olasz nép majdani Pantheonja. S mindez olyan civilizált környezetben, amilyenre másutt évszázadokig vártak.” (Kardos, 1963, p. 12.) A Santa Croce, ahol a híres firenzeiek többsége nyugszik, s amelynek oldalára később odakerült a koszorús költő monumentális szobra is, jobb kezében a Boccaccio által „isteninek” nevezett komédiával, balján egy sasmadár, mint az újjászületés, a sötétség erői felett aratott diadal szimbóluma.

4. kép: Dante szobra (Pazzi, 1865);

Forrás: <https://hu.pinterest.com>

Dante meggyőződéssel és hittel vetette magát Firenze politikai közéletébe. Ezt megkönnyítette a városi elöljáróság azon rendelkezése, amely a céhtagok számára is lehetőséget nyitott a felemelkedésre, így a költő – aki az orvosok és gyógyszerészek céhébe vetette fel magát – ettől kezdve meghatározó szereplőjévé vált a helyi politikai életnek. (Hamar, 1998) Elsőként a Priorválasztó Tanácsban, majd a Százak Tanácsában kapott helyet, végül megválasztották priornak, azaz elöljárónak, és így a város vezetésének tagja lett. Egyik levelében azonban maga fogalmaz így: „Minden bajomnak és kellemetlenségemnek eredete és oka szerencsétlen priori megbízatásomban van” (Kardos, 1963, p. 103.).

Leonardo Bruni Dante életrajzából kirajzolódik előttünk a korabeli Firenze helyzete, az egymással vetélkedő guelf (pápapárti) és ghibellin (császárpárti) harcok, „végül a város a guelfek kezén maradt, s hogy ez az állapot igen hosszú ideig tartott, újabb átok verte meg a köztársaságot igazgató guelfeket magukat, mégpedig a fehérek és a feketék pártja.” (Kardos, 1963, p. 103.) Az új viszálynak Dante is áldozatul esett, távollétében a fekete guelfek betörték a házába, törtek-zúztak, pusztítottak, őt magát pedig száműzésre ítélték. (Kardos, 1963)

Ezek után nem csodálható, hogy Dante a következő alcímmel indítja az Isteni Színjátékot:

*„Incipit comedia Dantis Alighierii
florentini natione, non moribus”*

*„Itt kezdődik a színjáték,
írta*

*Dante Alighieri,
születésére nézve firenzei,
erkölcsseit tekintve nem az.”*

(Kardos, 1965, p. 549.)

Számkivetését követően (1302) soha többé nem láthatta szülővárosát, „s kényszerítve a leg-sanyarúbb szegénységtől, szívében súlyos nehezteléssel, hosszú éveken át Toszkánában és Lombardiában bolyongott.” (Kardos, 1963, p. 53.)

Kétségbeesése még arra is rávette, hogy „...könyörgés, levelek és küldöttek útján igyekezett rábírní [...] Henriket (Luxemburgi Henrik császárt), hogy [...] vezesse seregét szülővárosa alá, melyről azt hitte, hogy nem fog tudni ellenállni. A balsiker azonban megmutatta, hogy rossz-szul számított.” (Kardos, 1963, p. 53.)

4. Dante nyelvezete, a „dolce stíl nuovo”

A Purgatóriumról szóló rész egyik fejezetében maga Dante nevezi „újnak és édesnek” az általa használt stílust. (Hamar, 1998) Az általánosan elterjedt latin nyelvű ékesszólás helyett a költő az itáliai népnyelvet kezdte használni, melyről így nyilatkozott: „Ez lesz az új világosság, az új nap, mely felragyog ott, ahol a régi lenyugszik és világolni fog mindazoknak, akik sötétségben és tudatlanságban élnek a megszokott nap alatt, amely nem nekik fénylik.” (Hamar, 1998, p. 29.)

*A nép nyelvén való ékesszólásról című, befejezetlen művében fejti ki azon nézeteit, miszerint a nyelvezetet is át kell formálni, ki kell művelni a latin szabályai szerint és egységessé kell tenni az egész Appennin-félszigeten. Ebben a gondolatban azonban nem csupán a nyelvi, hanem a politikai egységesítés vágya is megfogalmazódik, amelyet majd teljes részletességgel *Az egyeduralom* című politikai-filozófiai munkájában fejt ki. (Hamar, 1998)*

Leonardo Bruni, az életrajzíró a következő okfejtéssel él: „ha pedig valaki megkérdezné tőlem, hogy milyen okból írt Dante inkább köznyelven, mintsem latinul, irodalmi stílusban, én az igazsággal válaszolnék, vagyis azzal, hogy Dante önmagát sokkalta alkalmasabbnak ítélte

a rímes köznyelvi stílushoz, mint az irodalmi latinhoz. És bizonyos, hogy sok mindent könnyedén kifejez köznyelvi rímeiben, amit nem bírt és nem tudott volna kifejezni latin nyelven, hexameterben [...]. És, hogy az igazat el ne hallgassuk, ennek a mi költőnknek az erénye a köznyelvi rímelésben van, ebben mindenki mást felülmúl [...].” (Kardos, 1963, p. 112.)

Kezdetben Dante megkísérelte az ókori nagy eposzok mintájára, latinul, hexameterben írni az Isteni Színjátékot, de aztán „rájött, hogy műve nem kívánsága szerint való. Mint-hogy pedig úgy érezte, hogy nagyobb erővel bír azon a népi nyelven, amely a verslábakkal formál ritmust, így hát nagyhírű, népi nyelvű Színjátékának megalkotására adta magát.” (Kardos, 1963, p. 92.)

5. Reneszánsz, humanista elemek Dante költészetében – Az Isteni Színjáték

Mindjárt a Színjáték elején, a Pokol első énekében, „a sötét erdőben” találkozik Dante egy ókori költőtársával, aki majd a vezetőjévé válik, védelmezi a démonoktól, mindenféle szörnyektől és elkíséri egészen a Paradicsom bejáratáig, ahol aztán a költő idealizált szerelme, Beatrice veszi át a szerepét.

*„És míg így én, távol a napvilágtól
tépődtem: im valakit mintha látnék:
rekedtnek tűnt fel hosszú némaságtól.
Jött a nagy a pusztában: s én rákiálték
amint megláttam: „Könyörülj meg rajtam,
akárki vagy, igaz ember vagy árnyék!”
Felelt: „Nem ember, ember régen voltam.
Szüleim Mantovából mind a ketten
lombardok voltak: de már rég megholtam.
Bár későcskén, sub Julio születtem,
jó Augusztus alatt Rómában éltem,
hívén a régi, hazug istenekben.
Költő valék és versben elregéltem,
mint menekült, míg nagy Ilion égett,
Anchises jámbor magzata az éjben.*

...

*„Vergiliusz vagy hát s ajkadról omla
ama hatalmas ének égi vize?”
feleltem és szégyen szállt a homlokomra.
„Ó, minden költők dicsősége, dísze,
ki könyved oly buzgón szereti régen,
legyen mostan kegyedben némi része.
Mesterem, mintaképem vagy te nékem,
te vagy csupán, kitől örökbe kaptam
a zengzetes szót, mely ma büszkeségem.”*
(Kardos, 1965, pp. 552-553.)

Vergilius tehát az, Dante példaképe, aki Augustus korának egyik legkiválóbb költője, a római eredetű, az Aeneis megalkotója volt. Vergiliusnak különleges megítélése volt a középkorban, amelynek forrása a IV. ecloga volt, amelyben a költő – a cumaei jósnő, a Sibylla szájába adva a szavakat – mintegy megjövendölte „egy isteni, szent gyermek” születését és az Aranykor eljövételét. A valóságban Vergilius a polgárháború végét vágyta, az egész birodalomra kiterjedő augustusi békét (Pax Augusta) és Augustus nővére, Octavia gyermekének, Marcellusnak a születésére írta a verset. Ezt a későbbiekben azonban úgy magyarázták, hogy Vergilius nyilvánvalóan Krisztus születését jövendölte meg, tehát egy vátesz, egy jó költő, egy próféta és ennek tulajdonítható Vergilius kitüntetett szerepe a középkorban. (Reynolds, 2008)

5. kép: Dante és Vergilius, a Pokol Tornáca (Quercia, 15. sz.);

Forrás: <https://medievalpoc.tumblr.com>

Vergilius legnagyobb volumenű és kifejezetten Augustus kérésére készített, propagandisztikus műve, a már említett Aeneis, amelyben a történet ott kezdődik, ahol az Iliász befejeződött, azaz Trója égésével, a görögök győzelmével, ahogy egy maroknyi túlélő, élükön a hős Aeneas-szal elindul új hazát keresni. Aeneas epitheton ornans-a, azaz állandó díszítő jelzője a „pius”, amelyet úgy lehet leginkább lefordítani, hogy „kegyes, istenfélő”. „Az igazságosság a sarkalatos erények egyike volt, s a vir iustus („igaz ember”) példaképe a pius Aeneas volt számára az Aeneis-ből.” (Reynolds, 2008, p. 487.)

Dante egy korábbi művében, a Vendégségben is felidézi a trójai nemes alakját: „És micsoda önmérséklet volt az, amikor a Didótól ráhalmozott oly sok gyönyörűség élvezése után [...] bár oly sok örömét lelte a vele való együttlétben, útnak indult, hogy a becsületes, dicséretre méltó, hasznot hajtó utat kövesse, ahogyan az Aeneis negyedik könyvében olvassuk. Micsoda sarkallás volt az, amikor ugyancsak Aeneas Sibyllával kettesben vállalta az Alvilágba való lemenetelt, atyja, Anchises lelkének megkeresésére, annyi veszéllyel szemben, ahogyan az említett elbeszélő költemény hatodik könyve bizonyítja.” (Reynolds, 2008, p. 139.)

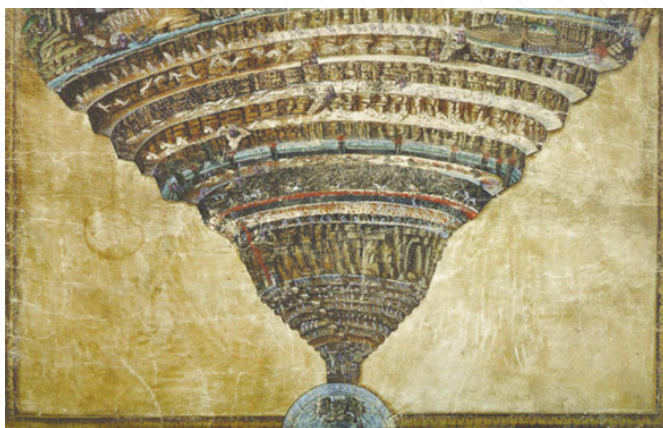
Ahogy Aeneas feladata az új haza, a majdani Római Birodalom alapjainak a lerakása volt, Dantéban is megfogalmazódik a saját küldetésstudata: „úgy hitte Dante is hivatásának, hogy

újjáalapítsa kortársai gondolkodásában Rómát, mint a keresztény világ középpontját. Ő az új Aeneas". (Reynolds, 2008, p. 477.)

Aeneasnak azonban, mielőtt új hazára talált, le kellett szállnia az Alvilágba, ugyanúgy, ahogy az Odüsszeia főhősének, vagy Orpheusznak. Látszik tehát, hogy Dante pokoljárása legalább annyira kötődik az antik világ mítoszaihoz, mint a korabeli keresztény descenziók történetéhez, amelyeket a középkori krónikákból, a népi folklórból és a szentek életrajzából ismerhetünk meg (pl. Tar Lőrinc pokoljárása, Oenus lovag, Krizsafán György).

Az Isteni Színháték Pokol képe egy sajátos mixtúra, amelyben antik mitológiai elemek keverednek a keresztény középkori elképzelésekkel. A mű a túlvilágról alkotott ókori, népi és teológiai motívumok szintézise lesz. Megjelennek benne az Acheron, a Styx, a Cochytyos alvilági folyói, a Léthé, a Feledés Vize, Charon, a Révész, aki az elhunytak lelkeit szállítja a Styx fekete folyamán, az elyziumi mezők, Cerberos, a háromfejű kutya, az Alvilág őrzője, Cacus, a kentaur vagy éppen az óriás Geryon. (Reynolds, 2008)

6. kép: Pokol (Botticelli, 1480-1495);

Forrás: <https://www.magyarhirlap.hu>

Az Isteni Színhátékban leírt tölcserformán belül viszont kilenc, egyre szűkülő, koncentrikus kör alkotja a bűn és bűnhődés egyre súlyosabb szintjeit, lefelé, egészen a Pokol közepéig, Lucifer székhelyéig, amelyet a költő nyomán Botticelli képileg is megalkotott. „Dantének már életében nagy híre kelt. [...] valamiféle varázslónak tartották, mint Vergiliust, aki őt a képzeletbeli úton vezette. Varázsló, hiszen hírt tud hozni azokról, akik „ott lenn” vannak, s a való élet határán túl léteznek szellemalakban: közvetítő tud lenni a két világ között, sőt, igaz bíró is.” (Kardos, 1963, p.16.)

Aeneas az alvilági, rémisztő úton a cumaei Sibylla, az ókori világ egyik legismertebb lát-noka segíti, figyelmeztetvén, hogy: „könnyű leszállni a mélybe, [...] ámde kijönni megint az Avernusból, fel a fényre, ez fáradságos feladat!” (Reynolds, 2008, p. 95.)

Ehhez a gondolatmenethez kapcsolódik Odüsszeusznak az Isteni Színhátékban betöltött szerepe is, akivel a nyolcadik bugyorban találkozhatunk a rossz tanácsadók között. Odüsszeusz – hús esztendő elteltével – visszatért királyságába, Ithakába, majd ahelyett, hogy élvezte

volna a békés, nyugodt életet, újra felkerekedett, mert fűtötte a kalandvágy. Dante tehát meglepően új fordulattal folytatja a leleményes hős történetét.

*„s a szoroshoz értünk, mely arra fekszik,
hol Herkules emelte oszlopát,
hogy onnan már ne menjen senki messzibb,*

...

*„Ó, társak, bár veszélyek ezre vija
szíveteket, mégis Nyugatra hágtok:
ha látástokból, bármi sok a hűja,
őriztek – szóltam – még egy csöppnyi lángot,
ne sajnáljátok megkeresni tőle
a Nap útján a néptelen világot!
Gondoljatok az emberi erőre:
nem születtetek tengni, mint az állat,
hanem tudni és haladni előre!”*

(Hamar, 1998, p. 47.)

Odüsszeusz alakjában tehát Dante a csillapíthatatlanul megismerésre szomjazó, a tudás fájáról szakító, fáradhatatlan kalandort, utazót énekelte meg, az örök újrakezdőt, aki túl-hajózik Herkules oszlopain is (amely az ókori ember számára a világ vége volt), mintha csak az Új Világ meghódítására indulna, mintha Kolumbusz előképe lenne, a reneszánsz ember prototípusa. (Reynolds, 2008)

Vergilius a legfőbb minta, a példakép, a vezető, de Dante rajongva ír az ókor többi szellemőriásáról is, a szintén Augustus köréhez tartozó Horatiusról, Ciceróról, Ovidiusról, Lucanusról, de megjelenik köztük Homérosz is. Ők az Acheron alvilági folyóján túl, az első körben lebegnek látszattesttel.

*„És megtisztelni engem minden eszközt
megragadtak, maguk közé bevéve,
hogy harmadik lettem ily szellemek közt.”*
(Hamar, 1998, p. 42.)

Dante érezhetőleg igen büszke arra, hogy az ókori nagy költőkhöz válhat hasonlatossá, beveszik őt a társaságukba. A Purgatórium hegyének őre, pedig nem más, mint Cato, aki inkább öngyilkosságot követett el, mintsem, hogy megadja magát a zsarnokuralomnak. (Reynolds, 2008)

Már Dante tanulmányaival kapcsolatban is említettem, hogy párizsi tartózkodása alatt volt alkalma Aquinói Szent Tamás tanításait meghallgatni. Míg Platón idealista tanait a keresztény teológia gyorsan és hatékonyan tudta adaptálni a Legfőbb Jóra, az Abszolútumra vonatkozó megállapításai miatt, addig Platón tanítványának, Arisztotelésznek a munkássága a középkorban sokáig rejtve maradt. Aquinói Szent Tamás volt az, aki a keresztény teológia számára újra felfedezte Arisztotelész gondolatait, logikai rendszerét, a szillogizmust, amelyet aztán jórészt a keresztény hit védelmére használt (apologetikus irodalom), az Első Mozgató elméletének lényegét és jellemzőit, a dialógusokban, párbeszédes formában való tanítás módszerét, va-

lamint a politikai filozófiáját. Dante tehát jól ismerte munkásságát, sőt, „Arisztotelészt véli a legfőbb tekintélynek, ezért – szerinte – minden olyan kérdésben, amelyben az ókori görög filozófus kifejtette álláspontját, felesleges mások véleményét meghallgatni.” (Hamar, 1998, p. 28.)

Ennek ellenére, Arisztotelészt és Vergiliust is eléri a Végzet, vagyis nem juthatnak tovább a „Limbus”-on (határ, mezsgye), azaz a Pokol Tornácán, nem kerülhetnek be a Paradicsomba. A középkori teológiai gondolkodás szerint a Limbus „ama lelkek tartózkodási helyét és állapotát jelöli, akik az erényt választották, s mégis kizárattak Isten jelenlétének ragyogásából.” (Reynolds, 2008, p. 184.) Azaz azok a jótét lelkek, akiknek semmi más „bűnük” nincs, mint hogy keresztleetlenül haltak meg, mivel még Krisztus eljövetele előtt születtek meg – legyenek akár ártatlan gyermekek (bár az ágostoni hitvallás egyik alapja az eredendő bűn, az első emberpár bűne, az engedetlenség, amely öröklődik, tehát az éppen csak hogy megszületett csecsemők sem ártatlanok) – a Limbus sötét helyén kénytelenek tartózkodni, ahol nem szenvednek ugyan, csak örökös vágyakozásra ítéltettek. Vergilius ennek szellemében mondja Danténak: „Én is egy vagyok közülük.” (Reynolds, 2008, p. 184.) És ez így is volt, hiszen tizenkilenc esztendővel Krisztus születése előtt halt meg.

Ez a kérdés egyébként nagy viták középpontjában állt a teológiai disputákon, és Dante sem tudott rá megnyugtató választ adni: „Vergilius sorsának kérdése nyitva marad. Az utolsó ítéletkor őt is Isten választottjai közé sorolhatják. Ez azonban nem tartozik se Dantéra, se ránk. Még az üdvözült lelkek sem tudják ezt előre, s e tudatlanságuk édes számukra, mert amit Isten akar, ők is ezt akadják.” (Reynolds, 2008, pp. 491-492.)

Az elmúlás fontos kérdéseinek taglalása mellett legalább olyan fontos és érdekes megállapításokat tett a politikáról is. Ezeket Dante már *Az egyeduralom* című művében részletesen is kifejtette. Csak úgy, mint később Machiavelli, ő is az egységes Itália és az erős központi hatalom mellett érvelt. (Reynolds, 2008) Erre valójában 1870-ig kellett várni, de az egyik legfontosabb szellemi alapvetés a nevéhez köthető.

Dante véleménye szerint az emberiségnek egyetlen, legfőbb vezetőre van szüksége, akinek „abszolút hatalma önmagában véve biztosítaná, hogy az igazság érvényre jusson, ő a béke fenntartója és a törvények létrehozója.” (Reynolds, 2008, p. 448.) A történelemben ez már megtörtént egyszer, mégpedig Augustus uralkodása idején, a Pax Augusta, az augustusi béke, a rend birodalmában. Ezzel egybecsengő, fontos gondolat, hogy Jézus Krisztus is Augustus kormányzása alatt született, s ez a tény mintegy biztosítja a „princeps” legitimitását. „Azt kívánja kimutatni [Dante], hogy a császári tekintély alávétése a pápának ellene mond a természet rendjének és ezáltal Isten akaratának.” (Reynolds, 2008, p. 449.) A költő Justinianus császárról is hasonlóan vélekedik, hiszen kísérletet tett a birodalom keleti és nyugati felének összekapcsolására, egységesítésére. Dante a *Vendégségben* is kifejti, hogy „egy, az egész Római Szent Birodalom és minden más világi uralkodó fölött álló császár eljövételétől reméli a megoldást, aki alkalmazná és betartaná a polgári és kánonjog törvényeit a világon eluralkodott kapzsiság megfékezésére.” (Reynolds, 2008, p. 441.)

6. Befejezés, összegzés

A reneszánszra és a humanizmusra utaló legfőbb jegyek egyrészt megtalálhatók az antikvitás eszményeinek, a korszak szereplőinek, és a Római Birodalom idealizálásának és dicső-

ítésének bemutatásában, másrészt Dante költői individualizmusában, hiszen ő maga lett az Isteni Színháték főszereplője. Úgy hiszi, hasonlóan, mint a mitikus hősnek, Aeneasnak, neki is küldetése van, csakúgy, mint Vergilius, profetikus látomásokkal bír.

Hiszen az egész Isteni Színháték egy hatalmas vízió, az egyes ember, egy közösség, sőt, az emberiség szenvedésének és megváltásának egyetemes látomása, melyet immár hét évszázada olvasnak és csodálnak az emberek.

Miként Dante egyik életrajzírója, Leonardo Bruni fogalmaz: „És valóban csodálatra méltó vigyázatos, bölcs és komoly költői előadásának nagyszerűsége és édessége, bámulatos változatossága és bősége, filozófiai tudása, az ókori történelem ismerete mellett a modern események oly széles körű ismerete, hogy az az érzésünk, mintha minden eseménynél maga is jelen lett volna. És ezek a szépségek, melyek csengő rímekben bomlanak ki, meghódítják az olvasó értelmét, mégpedig annál jobban, minél jobban ért hozzá. Képelete csodálatos és nagy leleményességre vall, költészetében versenyre kél egymással a föld, az ég és a csillagok leírása, az emberek leírása az emberi élet érdemeinek és szenvedéseinek, a boldogságnak, a nyomorúságnak a leírásával. Nem hinném, hogy élt volna valaha ember, aki kiterjedtebb és termékenyebb anyagot dolgozott volna föl, hogy megvilágosítsa az olvasó elméje számára a maga elgondolását, s hogy hozzá hasonló változatossággal beszélhetett volna különféle országokból származó emberekről, különböző tárgyakról s a véletlen különféle játékaikról.” (Kardos, 1963, p. 113.)

7. kép: Dante halotti maszkja (14. sz.);

Forrás: Id. Képek jegyzéke

Dante életművének monumentalitására és az új korszak, a reneszánsz előkészítésében betöltött szerepére utal a következő idézet is: „A tíz néma évszázadot megszólaltató Dante roppant arányú személyisége és ábrázolt emberalakjai, a földi valósághoz való hasonlítás művészi eszközei, a szóképek színessége, az élet forró szeretete, az a mód, ahogy magához öleli az egész emberiséget, mind-mind egy új történelmi korszak megindulását hirdetik.” (Kardos, 1965, p. 1000.)

Reynolds a költő múlhatatlan nagyságára, soha el nem enyésző, örökkévaló gondolatainak hatására irányítja a figyelmet: „hétszáz év eltelt már Dante halála óta, s kövessék bár egy-

mást sötét vagy felvilágosult idők, nagyon valószínű, hogy további háromszáz év múlva – hacsak minden kulturális érték el nemvész – Dantét még mindig az európai irodalom egyik legnagyobb költőjének tartják majd.” (Reynolds, 2008, p. 375.)

Dante életműve kiállta az idők próbáját. Alakja, személyisége, művének mondanivalója ma is éppúgy izgalommal tölti el a folyton kutakodó emberi elmét, mint valaha, sok-sok emberöltővel ezelőtt. Azt mondják, a középkor Firenzében, a Ponte Santa Trinitá-n ért véget. Azóta sok változás történt, de az eszme, az emberközpontú gondolkodás továbbra is velünk, bennünk él, csakúgy, mint Dante szellemisége.

Irodalomjegyzék

- Csehy, Z. (2008). 2008_4_csehy.pdf (okorportal.hu) (hozzáférés dátuma: 2021. 10. 25.)
- Farkas, J. (2009). Embereszmény és viselkedéskultúra a reneszánszban, Budapest, BGF KVIK, Agora, (3),
- Hamar, P. (1998). Dante, Petrarca, Boccaccio. Debrecen, Tóth Könyvkereskedés és kiadó Kft.
- Hausner, G. (é. n.). Közlemények. MKSZ_EPA00021_2001_117_03_332-340.pdf (hozzáférés dátuma: 2021. 10. 21.)
- Kardos, T. (szerk., 1965). Dante Alighieri összes művei. Budapest, Magyar Helikon Kiadó.
- Kardos, T. (szerk., 1963). Dante, Petrarca, Boccaccio, Művészletrajzok. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Reynolds, B. (2008). Dante. A költő, a politikai gondolkodó, az ember. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Süli, T. (2020). Tézisek A keveréklények szimbolikája az Isteni Színjátékban, Dante inventiói, írásos és vizuális forrásai című disszertációhoz. Disszertáció_tezisei_Suli_Tunde.pdf (hozzáférés dátuma: 2021. 10. 21.)
- Szabó, T. (é. n.). Dante a XX. századi magyar képzőművészetben. romanica_019_281-290.pdf (hozzáférés dátuma: 2021. 10. 21.)
- Tar Lőrinc pokoljárása. mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-448.html (hozzáférés dátuma: 2021. 10. 21.)

Képek jegyzéke

- 1. Botticelli, S. (1495 körül): Dante portréja, Elérhető: <https://litera.hu/hirek/az-elet-es-irodalom-202050-szamabol.html> (hozzáférés dátuma: 2021. 10.21.)
- 2. Michelino, D. (1465): Dante portréja, Elérhető: <https://www.universiteitleiden.nl/en/events/2021/07/dante-day-6-september-2021-difelice> (hozzáférés dátuma: 2021. 10. 21.)
- 3. Torriti, J. (1285-1295): Lucifer, Elérhető: <https://www.civico20news.it/sito/articolo.php?id=39512> (hozzáférés dátuma: 2021. 10. 21.)
- 4. Pazzi, E. (1865.): Dante szobra, Elérhető: <https://hu.pinterest.com/pin/567172146800979767/> (hozzáférés dátuma: 2021. 10. 21.)

- 5. Quercia, P. (15. sz.): Dante és Vergilius, a Pokol Tornáca, Elérhető: <https://medievalpoc.tumblr.com/post/57979397316/priamo-della-quercia-dante-alighieri-dante-and> (hozzáférés dátuma: 2021. 10. 21.)
- 6. Botticelli, S. (1480-1495): Pokol, Elérhető: https://www.magyarhirlap.hu/kultura/Botticelli_Firenze_es_A_pokol_terkepe (hozzáférés dátuma: 2021. 10. 21.)
- 7. Dante halotti maszkja (14. sz.), Elérhető: https://www.google.com/search?q=dante+halotti+maszkja&rlz=1C1GCEA_enHU904HU904&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=iwItDcTMwWiiqM%252CjlsnK-SelBOMLPM%252C_%253BUIXEND0J0A56ZM%252CgaJlNBSuQ3qyQM%252C_%253BAOaRH1dDI5 (hozzáférés dátuma: 2021. 10. 21.)